

[itobiad], 2019, 8 (4): 2501/2521

Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Şeriat , Tarikat ve Hakikat

Sharia,Tariqa and Haqiqa in Ahmed Yesevî's Divan-ı Hikmet

Öncel DEMİRDAŞ

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Asst. Prof., Ankara University Faculty of Theology

onceldemirtas@gmail.com

Orcid ID: 0000-0003-0413-9870

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type	: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received	: 09.09.2019
Kabul Tarihi / Accepted	: 30.10.2019
Yayın Tarihi / Published	: 30.10.2019
Yayın Sezonu	: Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season	: October-November-December

Atıf/Cite as: DEMİRDAŞ, Ö. (2019). Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Şeriat, Tarikat ve Hakikat. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 8 (4), 2501-2521. Retrieved from <http://www.itobiad.com/tr/issue/49747/617665>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU Since 2012- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Ahmed Yesevî'nin Divan-ı Hikmet'inde Şeriat, Tarikat ve Hakikat

Öz

Hoca Ahmed Yesevi, kendi adına izafe edilen Yeseviyye tarikatının kurucusudur. Yeseviyye, Türk milletinin manevî hayatını şekillendiren temel yapı taşlarından biri olarak değerlendirilebilir. Yesevîlik, Türkler arasında yayılan ilk tarikattır. Dinî ve tasavvufî geleneğe bağlı olarak yetişen Ahmed Yesevî, fikirlerini Kur'an ve Hadis merkezinde şekillendirmiştir. Ona göre, şeriat ile tarikat birbirinden ayrı alanlar değildir. Tarikatın gerçek mahiyetinin anlaşılması şeriata bağlıdır; şeriata bağlı olmayan tarikat düşüncesinin sağlıklı olması mümkün değildir ve bâtil bir mahiyet taşımaktadır. Seyr u sülûk eğitiminden geçmiş bir sûfînin hakikate ermesi için önce şeriatın sonra da tarikatın gereklerini yerine getirmesi icâb eder. Tasavvufî mertebelerin işlenişinde dört kapı olarak ifade edilen şeriat, tarikat, hakikat ve mârifet kavramlarını, Ahmed Yesevî de geniş bir şekilde ele almış ve bu mertebelerin bir bütün olduğunu ifade etmiştir. Hepsinin temelini de şeriatın teşkil ettiğini vurgulamış ve şeriat olmadan bu mertebelere ulaşamayacağını dile getirmiştir. Tasavvuf geleneğinde birçok mutasavvıf şeriat, tarikat ve hakikat alanları şeklinde üçlü tasnifi benimsemiştir.

Bu çalışmamızda, Ahmed Yesevî'nin şeriat, tarikat ve hakikat kavramlarına yaklaşımı konu edilecektir.

Anahtar kelimeler: Yeseviyye, Ahmed Yesevî, Şeriat, Tarikat, Hakikat.

Sharia, Tariqa and Haqiqa in Ahmed Yesevî's Divan-ı Hikmet

Abstract

Hoca Ahmed Yesevi is the founder of the tariqa "Yeseviyye" which is attributed to his name. Yeseviyye could be regarded as one of the most most prominent milestones that shaped the spiritual life of the Turkish people. This sufi way refers to the first tariqa that was spread among the Turks. Ahmed Yesevi, who was grown-up in complying with the religious and sufi tradition, structures his religious and sufi thought at the center of Qur'an and Hadith. According to him, the sharia and tariqa are not separate fields from each other. To understand the real essence of the tariqa depends upon the sharia; the tariqa thought that does not depend on the sharia cannot be healthy and it carries a batil (falsehood) essence. The sufi who is trained by the sayr u suluk has to realize the requirements of respectively the sharia and tariqa. Ahmed Yesevi deeply studies the terms of sharia, tariqa, haqiqat and marifa (gnosis) which are mainly assumed as the four doors in handling the sufi stages. He states that these stages are not single units; they form a whole. Emphasizing that sharia is the basis of all these stages, he says that it is not possible to attain these stages without sharia. Many sufis in the sufi tradition adopt threefold classification such as sharia, tariqa and haqiqat.

In this work, we endeavour to reveal the approach of Ahmed Yesevi towards the concepts of sharia, tariqa and haqiqat.

Keywords: Yeseviyye, Ahmed Yesevi, Sharia, Tariqa, Haqiqat.

Giriş

Tasavvuf düşüncesinin doğuşundan itibaren şeriat-tarikat-hakikat ilişkisi tartışılmalı bir konu olmuştur. Genel olarak şeriatın, dinin zahirî denilen dış yönünü, tarikat ve hakikatın ise bîatnî denilen iç yönünü, özünü temsil ettiği kabul edilmiştir (Kuşeyrî, 1409/1989, s.168). Bu noktada Niyazî-i Mısırî'nin (ö.1105/1694) şeriat ve hakikat konusundaki cevaz üzerinden yaptığı teşbih büyük önem arz etmektedir. Ona göre, şeriat cevazın kabuğunu, hakikat ise cevazın içini ve özünü oluşturur. Metaforla kabuk olarak teşbih edilen şeriatın amacı, cevazın içi olarak teşbih edilen hakikati korumaktır. Yani özü, bîatnî korumaktır. Hakikatın varlığı, şeriatın varlığına bağlıdır. Hakikat, şeriatlı olamaz (Aşkar, 1998, s.276-7).

Şeriat ve hakikat konusu ile ilgili olarak zâhir ve bîatnî meselesinde Hucvîrî'nin (ö.465/1072 (?)), "Bîatnîden yoksun bir zâhirin hakikati nifak, zâhirden yoksun bir bîatnînin hakikati de zındıklıktır" (Hucvîrî, 2010, s.440) sözü, ruh ile beden birbirini tamamladığı gibi şeriat ve hakikatın birbirine alternatif değil, birbirinin tamamlayıcısı olduğunu gösterir. Bu itibarla şeriatın takip etmediği hakikat, küfürdür. Zâhire dayanmayan bîatnî, bîatnî olduğu gibi, bîatnîye dayanmayan zâhir de bîatnîdir (Sülemî, 1968, s.219).

Tasavvuf kültüründe mutasavvıflar, temel olarak şeriatı kabul etmişlerdir. Şeriatla birlikte tarikat ve hakikat alanlarının da var olduğuna inanmışlar ve bu alanlarla ilgili düşüncelerini sözlerine yansıtmuşlardır. Bu tasnife dördüncü bir unsur olarak marifeti de ilave etmişlerdir. Sadık Vicdânî (ö.1939), bu dörtlü tasnifi parçaları ibrişimle dilinmiş, yakası, kolları etek uçları yine ibrişimle işlenmiş, ince ve yumuşak bir gömlek metaforuyla açıklamıştır. Bu teşbihe göre, gömleğin yüzü şeriat, tene temas eden iç yüzü tarikat, tene teması hakikat, bu temastan meydana gelen lezzet ve hararet marifettir (Vicdânî, 1995, s.15). (Tasavvufun teşekkül süreciyle ilgili olarak şeriat ve hakikat ilişkisi konusunda geniş bilgi için bkz: Kartal, 2015; Başer, 2017).

Şeriat hükümlerine sıkı sıkıya bağlı olan Ahmed Yesevî (ö.562/1166), tasavvuf anlayışında bu dört kavrama büyük önem vermiştir. Bu durum, onun Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in sünnetine tâbi olmadaki hassasiyetiyle izah edilebilir. Makalede şeriat, tarikat ve hakikat şeklinde genel olarak kabul edilen üçlü tasnifi esas almak suretiyle Yesevî'nin bu kavramlara yaklaşımını ele almış olacağız.

a. Şeriat

Sözlükte, "yol, su kanalı ve ark" manasına gelen şeriat, terim olarak dinin zâhiri yönü ile ilgili kaideler veya dinin hukuk kuralları olarak tanımlanır (Tehânevî, ty., 2/502; İbn Manzûr, 2005, 5/121; Âsım Efendi, 1304, s.302; Cebecioğlu, 2014, s.461). Kur'an-ı Kerim'de çeşitli kalıplarda beş yerde geçen şeriat kavramı; mana itibarıyla geçtiği yerlerin hepsinde din, ilahi kanun ve

yol gibi anlamları ifade etmektedir.¹ İnsanın bedeni ve dünyası ile ilgili dinî hususlar, peygamberler aracılığıyla konulan kanunlar, mükellefin dünya ve ahiret hayatını düzene koyması için konulan cüz'i hükümler olarak da anlaşılır. Genel olarak zâhiri ve bâtni bütün dini hükümleri kapsar (Uludağ, 2005, s.332-333).

Ahmed Yesevî'nin tasavvuf anlayışı incelediğinde daha önce de ifade ettiğimiz gibi kendisinin Kur'an-ı Kerim'e ve Hz. Peygamber'in (sav) sünnetine sıkı sıkıya bağlı olduğu görülecektir. O, dinin emir ve nehiyelerini yani şeriatı dikkate almayan bir tasavvufî düşüncüyü tamamen reddeder. Yine O, tasavvuf düşüncesini hem teorik hem de pratik boyutuyla sistemleştirirken, şeriatı ilk şart olarak ortaya koyar. Ona göre, şeriat tarikattan önce gelir. Nitekim bu hususu Hikmet'lerinde şöyle dile getirir:

"Her kim eylese tarikatın davasını

İlk adım şeriata koymak gerek

Şeriatın işlerini tamam eyleyip

Ondan sonra bu davayı kılmak gerek" (Yesevî, 2015, 76/120).

Ahmed Yesevî'ye göre tarikatı yaşamak için ilk şart, şeriata girmektir. Dolayısıyla tarikatı yaşadığını iddia eden bir kişi, öncelikle şeriatın emir ve nehiyelerine kesin bir şekilde inanmalı ve tâbi olmalıdır. Bu itibarla şeriat ilkelerine bağlı olmayan tarikat anlayışı sağlıklı değildir ve bâtıldır. Onun bu yaklaşımı hikmetlerine şu şekilde yansımıştır:

"Tarikate şeriatsız girenlerin

Şeytan gelip imanını alır imiş

İşbu yolu pîrsiz iddia eyleyenleri

Şaşkın olup ara yolda kalır imiş" (Yesevî, 2015, 109/176).

Bir başka hikmetinde tarikat ve hakikatin şeriata bağlı olduğunu bildirir. Şeriat olmadan tarikat ve hakikatten söz edilemeyeceğini, şeriatın hükümleri

¹ "...Sizden her biriniz için bir şeriat ve yol koyduk..." Mâide, 5/48; "...İşte onları yoldan çıkarmaları sebebiyle böyle imtihan ediyorduk." A'râf, 7/163; "Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin!..." Şûrâ, 42/13; "Yoksa, Allah'ın izin vermediği bir dini kendilerine tutulacak yol kılan ortakları mı var?..." Şûrâ, 42/21; "Sonra da seni din işi konusunda açık bir yola koyduk." Casiye, 45/18.

yerine getirilmeden tarikat ve hakikat makamlarına vuslatın mümkün olmayacağını hikmetlerinde açık bir şekilde savunmuştur.

“Şeriatsız söz etmezler tarikatta

Tarikatsız söz etmezler hakikatte

İş bu yolların yeri bilinir şeriatta

Hepsini şeriattan sormak gerek” (Yesevî, 2015, 76/120).

İlk dönem sûfîlerinden Kuşeyrî (ö.465/1072) de konuyu izah ederken şöyle der: “Şeriatla mukayyed olmayan hiçbir hakikat makbul değildir.” (Kuşeyrî, 1409/1989, s.168). Ona göre şeriat, ubûdiyyete yani kulluğa ve ibadete tam manasıyla sarılmaktır. Allah tarafından emredileni ifa etmektir (Kuşeyrî, 1409/1989, s.168). Ahmed Yesevî'nin şeriata bakışını yansıtan yukarıdaki şiirleri ile Kuşeyrî'nin konu hakkındaki yorumu mukayese edildiğinde Yesevî'nin şeriat anlayışının, Kuşeyrî'nin yaklaşımına benzediğini söyleyebiliriz. Burada şeriat bağlamında imanın tanımını ve mahiyetini de ele almamız gerekir.

Sûfîler imanın hakikatiyle ilgili görüşlere eserlerinde yer vermişlerdir. Sûfîlerin çoğuna göre iman; ikrar, amel ve niyetten ibarettir. Burada niyetten maksat tasdiktir (Kelâbâzî, 1413/1993, s.88). Nitekim kelâm ilminde de güvenme, tasdik etme ve inanma duygusunu içeren iman, “Peygamber'in (as.) Allah'tan getirdiği şeyleri tasdik ve ikrar etmek” (Taftazânî, 2016, s.223/Tıpkıbasım s.55) şeklinde tanımlanır. Hadis-i şerifte belirtildiği gibi dinî hayatın bütünlüğü açısından imanla amel arasında sıkı bir ilişki vardır. Dolayısıyla İslâm dininin gereği olarak iman eden kişinin ameli hayatına yansımaları gerekir. Ahmed Yesevî, imanın mahiyeti noktasında Ehl-i Sünnet'in yaklaşımını kabul etmektedir. Ona göre imanın şartı, şeriattır. Yani emir ve yasakları teşkil eden şeriata inanmak ve tasdik etmektir. Bu durumu hikmetlerinde “post” metaforuyla şöyle dile getirir.

“Kul Hoca Ahmed, kırka girdin nefsini kır

Burada ağlayıp âhirette ol tertemiz

İman postu şeriattir, aslı tarikat

Tarikata giren Hakk'tan pay aldı dostlar” (Yesevî,2015, 5/16).

Ahmed Yesevî şeriat, tarikat, hakikat ve marifet konusunda bir takım aşamalardan söz eder. Öncelikle şeriatın elbisesini giymek şarttır. Şeriatın emirlerine uymadan ve tarikat yolundan, yani seyr u sülûk eğitiminden geçmeden hakikat meydanına girmenin mümkün olmadığını belirtir.

Tarikattaki seyr u sülûk eğitimini “burak” metaforuyla açıklamıştır. Burak, nasıl mi’rac yolculuğunda Hz. Muhammed’i (sav) taşımış ve arkadaşlık etmişse, aynı şekilde vuslat yolculuğunda bir tarikat bineği olarak seyr u sülûk eğitimi sûfîye arkadaşlık etmektedir. Bu yol arkadaşına tâbî olan sûfî hedeflediği hakikat makamına vasil olur. Bu durumu sûfimiz şöyle dile getirir:

“Şeriatın kisvesini giymeyince

Tarikatın Burak’ına binmeyince

Cezbe ve coşku âlemine gitmeyince

Hakikatın meydanına girse olmaz” (Yesevî, 2015, 122/194).

Sûfîler, dervişlerin şeyhlerinin dergâhında ve onların gözetiminde ruhî yükseliş derecelerini geçmeleriyle ilgili seyr u sülûk eğitimine sık sık işaret etmişlerdir (el-Yesrûtiyye, 1953, s.204).

Yesevî şeriat işlerini, şeriatın emirlerini tamamlamadan tarikat yoluna girilemeyeceğini ifade eder. Bu itibarla tarikat eğitiminden gerçek manada istifade edip marifete yani Allah’ı bilmeye nail olabilmenin ilk şartı şeriattır.

“Marifetin minberine binmeyince

Şeriatın işlerini bilse olmaz

Şeriatın işlerini tamam eylemeyince

Tarikatın meydanına girse olmaz” (Yesevî, 2015, 124/196).

“Şeriatın meydanına özünü koymadan

Tarikatın bahçesinde dolaşmadan

Hakikatın deryasından cevher almadan

Marifet adabını bilse olmaz” (Yesevî, 2015, 125/198).

Sûfimiz şeriat, tarikat ve hakikatın amaçlarına da hikmetlerinde yer verir. Ona göre şeriatın maksadı tevhid yoluna girmek, tarikatın maksadı nefisten geçmek ve hakikatın gayesi candan geçip hiçlik makamına ermektir.

“Şeriatta maksat odur yola girmek

Tarikatta maksat odur nefsten geçmek

Hakikatta aziz canı feda eylemek

Candan geçmeden aşk şarabını içse olmaz" (Yesevî, 2015, 124/196).

"Üç yüz molla yığılıp yazdı çok rivâyet

Şeriatır ben de yazayım bir rivâyet

Tarikat da hakikat da himaye etmek hakır

Başımı verip Hakk sırrını bildim işte" (Yesevî, 2015, 11/27).

Ahmed Yesevî; şeriat, tarikat ve hakikat ilişkisi bağlamında hikmetlerde ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn bilgiden bahseder. Tasavvufta yakîn, şüphenin yer almadığı kesin ve açık/bedîhî bilgiye denir (Gümüşhânevî, 1298/1880, s.218). Tasavvufun doğuşundan itibaren sûfiler, bilginin kaynağını ve mahiyetini izah etmeye çalışmışlardır. Klasik dönem sûfilerinden Zünnûn el-Mısırî (ö.245/859) gözün gördüğü her şeyi ilim, kalbin bildiği hususların tamamını yakîn şeklinde açıklamıştır (Kelâbâzî, 1413/1993, s.121). Kuşeyrî, bilginin bu üç mertebesini yakînin kendisi olarak ifade eder. Ona göre ilme'l-yakîn burhan ve delille elde edilen bilgi, ayne'l-yakîn beyan hükmünde olan keşif ve ilham ile ulaşılan bilgi, hakka'l-yakîn ise müşâhede ile sahip olunan âyân beyân (apaçık) bilgidir. İlme'l-yakîn akıl, ayne'l-yakîn ilim ve hakka'l-yakîn marifet sahibi olanlara mahsus bilgidir (Kuşeyrî, 1409/1989, s.171).

Klasik dönem sûfilerin, bilgi konusundaki yaklaşımları tasavvufun müesseseseleşme dönemi sûfilerine ve sonrasına kaynaklık etmiştir. Ahmed Yesevî, tasavvufun müesseseseleşme dönemi sûfilerinden biridir. Kendisi hikmetlerde bilgiyi ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn şeklinde üç kategoride ele almıştır. Bilgiyi bu şekilde kategorize etmesi, klasik dönemin etkisine işaretler. Yesevî, hikmetlerde şeriat, tarikat ve hakikat makamlarında bilginin mahiyetine değinir. İlme'l-yakîni şeriat, ayne'l-yakîni tarikat ve hakka'l-yakîni hakikat boyutunda değerlendirir. Divan-ı Hikmet'te bu konu şu şekilde yer almaktadır:

"Kul Hoca Ahmed Hakk sözünü söyleyip geçti

Aynel-yakîn tarikatta bozlayıp geçti

İlmel-yakîn şeriatı gözleyip geçti

Hakkal-yakîn hakikatinden söyledim işte" (Yesevî, 2015, 11/29).

Tasavvufî düşüncede Allah Teâlâ'nın velî kuluna bir ikramı ve lütfu olarak kabul edilen keramet konusuna sûfiler eserlerinde yer vermişlerdir. Mutasavvıflar kerameti yaşadıkları mânevî hayatla ilgili ilâhî bir lütuf olarak kabul etmişlerdir. Her ne kadar tasavvufî eserlerde kerametın meydana gelmesinin aklî delilleri üzerinde durulmamış olsa da sûfilerin özellikle zuhur eden kerametın, şeriat emir ve nehiyelerine uygun olmasına önem verdikleri anlaşılmaktadır.

Keramet; velâyetnâme ve menâkıbnâme türü eserlerde yoğun olarak işlenmektedir. Velîler için keramet, nefislerin tedip edilip ahlakın güzelleştirilmesidir. Bir başka deyişle kerametın amacı nefsi eğitmek ve ıslah etmektir (Serrâc, 1380/1960, s.394). İrade sahibi velîden keramet zuhur edebileceğini ifade eden Ahmed Yesevî, keramet konusundaki düşüncesini Hikmet'lerinde ortaya koyar. Hikmetlerden anlaşıldığı üzere sıhhati açısından keramet sahibinin şeriata bağlılığına önem verir. İrade sahibi kişiden, onun ifadesiyle iradeli bir er'den keramet zuhur edebilir ve şeriata prensiplerine uygun ise kabul edilir. Bu hususu şu şekilde dile getirir:

"Ondan sonra bir er gerek iradeli

Olmuş olsa o bir erden icâzetli

Şeriatta doğru uygun kerametli

Öyle erin eteğinden yapışmak gerek" (Yesevî, 2015, 76/120).

Esasen istikamet, kerametden üstündür. Sûfilere göre en büyük keramet şeriata yapışarak kötü huyları terk ile iyi huyları kazanmaktır (Sülemî, 1949, s.418). Bâyezîd-i Bistâmî (ö.234/848 [?]) *"Bir adam suyun üzerine seccâde serse, gökyüzüne bağdaş kurup otursa, şeriata emir ve nehiy çizgisindeki tavrını görmedikçe ona aldanmayın."* (Serrâc, 1380/1960, s.400) ifadesiyle keramet konusundaki tutumu belirlemiştir. Asıl keramet Allah'ın emir ve yasakları karşısında itaat halinde olmaktır. Divan-ı Hikmet'teki ifadeden de açıkça anlaşılmaktadır ki keramette ölçü şeriattır. Şeriata uygun olmayan bu tür vakalara itibar edilmez. Sûfiler, kerametın ve keramet sahibi velînin manevî hâlinin abartılmaması gerektiğini ve bu durumun Allah'a yakınlık derecesinin göstergesi sayılmadığını ifade etmişlerdir. Asıl keramet dinî yaşayışta istikamet sahibi olarak nefsi tezkiye edip ilim ve irfan sahibi kâmil bir insan yani "kul" olmak için gayret etmektir.

Ahmed Yesevi, Allah'ı sevmenin işareti olarak zühd hayatına vurgu yapar. Zühd hayatını yaşamak için dünyayı terk etmek gerektiğini belirtir. Sûfilere göre zühd eşyaya dair isteklerin tamamıyla terkedilmesidir (Cebecioglu, 2014, s.550; Uludağ, 2005, s.397).

İbn Sînâ (ö.428/1037) dünya metaından ve güzelliklerinden yüz çevireni zâhit olarak isimlendirir. Zühdü ise ariflerin ve arif olmayanların zühdü şeklinde iki kısımda açıklar. Arif olmayan kişiler dünya metaından belirli bir sebeple yüz çevirmişlerdir ki dünya metaı karşılığında ahiret metaını satın almışlardır. Ariflerin dünya metaını ve nimetlerini bırakmalarının ve onlardan yüz çevirmelerinin Rabbine yönelmenin dışında başka bir sebebi yoktur. Dünyadan yüz çevirmelerinde nimet olarak "sır"rını Rabbinden başkasıyla meşgul olma düşüncesinden arındırmanın dışında başka bir karşılık söz konusu değildir (Kâşânî, 1426/2005, s.415-416). Ahmed Yesevî de aynı şekilde Allah'ı sevdiğini iddia eden kişinin ariflerin zühdündeki gibi herhangi bir karşılık beklemeden dünyadan yüz çevirmeyi şeriatteki tecrit olarak ifade eder. Divan-ı Hikmet konuya şöyle dikkat çeker:

"Şeriatte tecrittir dünyasını terk etmek

Terk etmeden dünyayı Hakk'ı sevdim demesin" (Yesevî, 2015, 90/146).

Tasavvufta dünyaya rağbet etmemek ve ona karşı ilgisiz olmak esastır. Kur'ân'da ahiret ve ahiret hayatının karşılığı olarak geçen dünya, tasavvufta insanı Allah'tan alıkoyan şey, imtihan yeri, âhiretin tarlası ve geçici/fâni yer gibi farklı anlamlar verilmiştir (Cebecioğlu, 2014, s.135).

Ebû Tâlib el-Mekkî (ö.386/996) dünyayı, kişinin aşağı arzularından aldığı pay şeklinde ifade etmiştir. Bu itibarla kötü arzu ve isteklerden uzaklaşmak amacıyla dünyayı terk etmek ona göre farz, ihtiyaç fazlası olan mubah ve meşru arzu ve isteklerden yüz çevirmek amacıyla dünyayı terk etmek ise fazilettir (Mekkî, 2011, 2/501). Sûfilerin dünyaya bakışını ayrıntılı ve sistematik bir şekilde inceleyen ve açıklayan sûfilerden biri de Gazâlî (ö.505/1111)'dir. Ona göre dünya, hile ve tuzaklarıyla insanları kandıran, kendisine bel bağlayanları en çok ihtiyaç duyduğu anda yüzüstü bırakan ve Allah'a giden yol üzerinde durup kulların Allah'a varmalarına engel olan bir varlıktır. Gazâlî insanları dünyaya karşı dikkatli olmaları konusunda uyarmaktadır. Çünkü o, dünyayı insanlara süslü ve güzel göstererek onları kendine çeken ve Allah'a kavuşmalarını engelleyen bir varlık şeklinde tasvir etmektedir. Ayrıca dünyaya karşı rağbeti azaltmanın ilim erbabının özelliği olduğunu ifade eder (Gazâlî, (ty.), 3/261-279).

Yine Gazâlî dünyayı, insanın maddi varlıklarla ilişkisi çerçevesinde de değerlendirir. Bu bağlamda dünya, insanın maddî varlıklara yönelttiği ilgiler ve onları kendi hesabına faydalı kılmak için sarf ettiği çabalarıdır. İnsan; dünyevî varlık ve imkânlardan tamamen soyutlanamaz ve insanın onlardan yoksun olarak yaşaması düşünülemez. Çünkü dünya onun ihtiyaçlarına cevap verir (Uludağ, 1994, s.24).

Divan-ı Hikmet'te şeriatı sıkça hatırlatan Ahmed Yesevî, muhabbetullah'ın işareti mahiyetinde dünyayı terk etme konusuna vurgu yapmıştır. Buradaki terk etmekten maksat dünya sevgisini kalbinden uzaklaştırmaktır. Dünya sevgisini kalbinden uzaklaştırarak nefsini olgunlaştıran kişi Allah'ın sevgisine mazhariyet kazanır. Tasavvufta gerçek terk, dünyayı terk etmektir. Hatta nefis tezkiyesi ve kalp tasfiyesi sayesinde manevî olarak tekâmül eden insanın iki dünyayı yani dünya ve ahireti terk ettiği düşünülür. Buradaki terkten maksat Allah'ın dışında hiçbir şeye yönelmeden sadece Allah'a yönelmek anlamındadır.

“Şeriatın şeraitini terk etmeden

Tarikatın işlerini eda kılsın

Tarikatta perhiz kılıp takvâ kılan

Görüp, bilip, helalinden uzak kılsın” (Yesevî, 2015, 201/315).

Ahmed Yesevî'nin şeriat konusundaki görüşlerini yukarıda zikrettiğimiz hikmetleri bağlamında kısaca değerlendirmek gerekirse, ona göre sâlikin kul olmasının gereği olarak öncelikle şeriat ilmini yani zâhirî ilimleri öğrenmesi ve ona uyması şarttır. Zira şeriat, ubudiyete sarılmak, yani kul olmanın gerektirdiği görevleri tam manasıyla yapmaktır.

b. Tarikat

Tarikat; gidilen yol, izlenecek usul, hâl ve durum gibi anlamlara gelir (İbn Manzûr, 2005, 5/955-957). Tasavvuf ıstılahında ise kâmil bir mürşidin gözetiminde, kişinin her an Allah'ı tefekkür bilinci kazanması için takip edilen usuldür (Kâşânî, 1981, s.65; Cürçânî, 1985, s.146; Cebecioğlu, 2014, s.474). Bir başka deyişle Hakk'a ermek için tutulan ve bir takım kuralları ve merasimleri bulunan yoldur (Uludağ, 2005, s.343). Tasavvufta, Allah'a giden yolların “mahlûkatın nefesi sayısınca” (Kübrâ, 1996, s.33) olduğu kaynaklarda ifade edilmektedir. Dolayısıyla sûfîler, teorik olarak insanların Allah'a vuslatının farklı metot ve usullerle gerçekleşebileceğini kabul ederler. Yine onlar farklı metot ve usullere sahip tarikatlar aracılığıyla bu vuslat yolculuğunu pratik hayatta da göstermişlerdir (Bardakçı, 2016, s.273).

İnsanların meşreplerinin ve kabiliyetlerinin farklılık arz etmesinin neticesinde tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren birçok tarikat müessesesi ortaya çıkmıştır (İz, 1969, s.115-119). Yeseviyye, işte bu müesseselerden biridir. Ahmed Yesevî'ye (ö. 562/1166) nispet edilen ve Orta Asya'da etkin olan Yeseviyye'nin Türklerin sosyal ve kültürel hayatında önemli rolü vardır (Tosun, 2013, s.487-490).

Ahmed Yesevî'nin tasavvuf anlayışında sūfînin hakikate ermesi için öncelikle şeriatın, sonra da tarikatın şartlarını yerine getirmesi gerektiği vurgulanır. Ona göre, şeriata tâbî olan kişi tarikat makamlarını bilir ve bu makamların gereklerini yerine getirir. Sūfî'nin hakikate ermesi önce şeriatın sonra da tarikatın şartlarını yerine getirmesiyle mümkün olur. Onun sistematik tasavvufi düşüncesinde tarikat, şeriattan sonra ikinci makamdır. Bu husus Hikmet'lerde şöyle dile getirilir:

“Şeriatın şartlarını bilen âşık

Tarikatın makamını bilir dostlar

Tarikatın işlerini tamam eyleyip

Hakikatın deryâsına batar dostlar” (Yesevî, 2015, 77/122).

“Tarikat hepsi beş harfdir, eğer bilsen

Açıktan bilip, şartlarını eda eylesen

Beş sokağını seyran kılıp, yel gibi geçsen

Ondan sonra hakikata girmek gerek” (Yesevî, 2015, 211/329).

Yesevî, tarikatın pîrsiz olmayacağını ve pîr olmadan bu yola girenlerin başarısız olacağını ifade eder. Tarikat, hakikat ve ma'rifet makamlarını kazanmanın temel şartının şeriat olduğunu söyler. Seyr u sülûk eğitiminde, şeriat hükümlerine tâbî olan eğitici rehberin, yani pîrin ve bu rehberine tâbî, inanmış müridin gerekliliğine dikkat çeker. Mürşidin öncelikle kendisini her türlü hatadan arındırmış ve ihlaslı olması gerekir. Bu vasıflara sahip mürşid ve mürid cennet mülkünü hazırlamıştır. Hikmet'lerde bu rehber ve müridin durumu şu şekilde ifade edilmektedir:

“Tarikate siyasetli mürşid gerek

O mürşide itikatli mürid gerek

Hizmet kılıp Pîr rızasını bulmak gerek

Böyle âşık Hakk'tan pay alır imiş” (Yesevî, 2015, 109/176).

“O makamı bildiren rehber gerek

Tarikatın ön safında safder gerek

İşbu yolu zabteyleyen server gerek

Öyle mürşid cennet mülkünü hazır eyler” (Yesevî, 2015, 135/214).

Tarikatta mürşid gereklidir. Mürşid doğru yolu gösteren, uyaran ve irşad eden kişidir. Gerçek mürşid Hz. Muhammed’dir (sav.). Tarikattaki mürşid, O’nun manevi mirasını devam ettiren kişidir (Cebecioğlu, 2014, s.350). Ahmed Yesevî’ye göre mürşid, müridi irşat ve idare etme ehliyet ve kabiliyetine sahip olmalıdır. Aynı şekilde müridin tarikatta yol alabilmesi için mürşidine bağlı olması ve rızasına uygun davranışlarda bulunması gerekir (Aşkar, 1993, s.57).

Tasavvufta kâmil bir mürşide bağlanma kişilerin durumlarına göre farklılık arz edebilir. Herkes için tarikata girme zorunluluğu bulunmamakla birlikte manevi bir eğitim görmek ve zühdî bir hayat yaşamak isteyen bir kişinin, bu yolu daha önceden tecrübe etmiş ve sonuç almış bir mürşide intisap edip ondan istifade etmesi seyr u sülûk yolunda ilerlemesi açısından önemlidir. Çünkü tasavvuf tatbiki bir ilimdir (Yılmaz, 2014, s.95-100). Ahmed Yesevî de hal ilmi özelliğine sahip tasavvufî hayatta ilerlemek için itikadı sahih bir mürşidin gerekliliğine, “*Tarikate siyasetli mürşid gerek...*”, “*O makamı bildiren rehber gerek...*” mısralarıyla başlayan hikmetlerdeki veciz ifadeleriyle dikkat çekmiştir.

Yine Ahmed Yesevî, Hikmet’lerde tarikata girmenin gerekliliğinden de söz etmektedir. Tarikata girme isteği olan kişinin benlik davasından uzaklaşması ve nefsinin tamahkarlık gibi çirkin vasıflarını terbiye etmesi gerektiğini belirtir. Bu durumu şu şekilde dile getirir:

“Cemal için canı kurban eylemedikçe

İsmâil gibi cemâl arzu eylemeyin dostlar

Candan geçip tarikata girmedikçe

Âşıkım deyip yalan dava eylemeyin dostlar” (Yesevî, 2015, 81/133).

Yesevî tarikata girmenin önemini ve gerekliliğini vurgularken bu yola girenin kazanacağını, girmeyenin ise zarar edeceğini belirtmiştir. Tarikata girmeden âşık olduğunu iddia etmenin doğru olmadığını ifade etmiştir (Yılmaz, 1993, s.20).

“Benlik ile tarikate girmediler

Candan geçmeyip yola adım koymadılar

Nefsi öldürmeyip teslim-fâni olmadılar

Ham tamahkârlık ile yola girmeyin dostlar” (Yesevî, 2015, 81/133).

Yesevî'nin tasavvuf anlayışında insanın Allah'tan uzak kalmasının sebebi benlik davası yani nefistir. İnsanın hakka vuslatı için benlik davasından sıyrılması ve nefisini terbiye etmesi gerekir (Aşkar, 1993, s.56). Burada tasavvufun tanımlarından biri olan dini “ihsan” boyutunda yaşama konusuna değinmenin faydalı olacağı kanaatindeyiz. “İhsan, Allah'ı görüyormuşsun gibi ibadet etmendir. Zira sen O'nu görmüyor olsan da O, seni mutlaka görüyor.” (Buhârî, 1999, 37/50). Yani Allah'ı görüyormuş gibi ibadet etmektir.

Tasavvufun kurumsallaşmış bir müessesesi olan tarikata intisap herkes için gerekli midir? Bu sorunun cevabı mahiyetinde tasavvuf, eğer dini, derunî boyutta yaşama gayreti şeklinde tanımlarsak, bunun herkes için gerekli olduğu ifade edilebilir. Ancak bunu tarikat bünyesinde gerçekleştirmek gibi bir zorunluluk yoktur (Haksever, 2015, s.60). Dolayısıyla Ahmed Yesevî'nin tarikata girmenin gerekliliğın söz etmesini dini derunî boyutta yaşama olarak anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz.

Tasavvufun ilk döneminden itibaren sûfiler âdâba riayet konusuna çok büyük önem vermişlerdir. Onlar; “ahlâk, saygı, kural, âyin, hüküm, şart, terbiye ve nezaket” gibi manaları ifade eden edep kavramını yorumlamış ve tasnif etmişlerdir. Mutasavvıflar sohbetinde bulunanların, şeyhlere bağlananların uymaları gereken âdap ve erkândan, seyr ü sülûkte dikkat edilmesi gereken tutum ve davranışlardan bahseden, müridlere ve şeyhlere yol gösteren eserlere “Adâbü'l-Mürîdîn”, “Edebü'l-Mürîd”, “el-Vasâyâ” ve “Tarîkâtname” gibi isimler vermişlerdir (Uludağ, 1988, s.336).

Mutasavvıflar bu konu hakkında ya müstakil bir eser kaleme almışlar ya da başka eserlerin içerisinde konuyu ayrıntılı bir şekilde izah etmişlerdir. Ebu'n-Necîb Sühreverdî'nin (ö.563/1168) “Âdâbu'l-Mürîdîn” eseri bu sahada kaleme alınmış ilk müstakil çalışmadır (Aşkar, 2015, s.175). İlk sûfilerden İbn Atâ edebi; “ameli güzelleştiren hususlar” olarak tarif eder. Abdullah b. Mübârek (ö.181/797), insanların “çok ilimden ziyade az edebe muhtaç olduğunu” söylediği rivayet edilir. Yahya b. Muâz (ö.258/872) ise Allah'ın edebinin şiar edinilmesine dikkat çekmiştir. O şöyle demektedir: “Allah'ın edebi ile edeplenen O'nun muhabbetine ehil olanlar arasına girer.” (Kuşeyrî, 1409/1989, s.473-474). Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere sûfiler tasavvufu edebi öğreten bir mektep olarak görmüşlerdir. Bu mektebin amacı ise sâliki Hakk'a ve halka karşı edepli ve saygılı hale getirmektir.

Ahlaklı ve edepli bir insan olmayı öğreten Yesevîlik mektebinin teorisini Ahmed Yesevî de tasavvuf ve tarikat yolunun edepten ibaret olduğunu ifade etmektedir. Ona göre seyr ü sülûk yoluna giren kişinin tarikat âdâbını

öğrenmeden ve şahsında tatbik etmeden hakikat makamının sırlarına erişmesi mümkün değildir. O durumu Hikmet'lerinde şöyle dile getirir:

"Muhammed'in bilin, zatı Araptır

Tarikatın yolu bütün edeptir" (Yesevî, 2015, 36/67).

"Tarikatda türlü adabı bilmeyince

Nefsi ile muharebe kılmayınca

Aşk yoluna özünü layık etmeyince

Hakikatın sırlarını bilse olmaz" (Yesevî, 2015, 124/196).

Ahmed Yesevî, tarikatta zühd hayatı yaşamının gerekli olduğunu ifade eder. Zahit olan bir müridin takva ehli olmasının ve seher vakitlerini ibadetle geçirmesinin önemli olduğunu belirtir. Hikmet'lerde şöyle geçmektedir:

"Zâhidlere zühd, amel ve takva gerek

Riyâzetli âşıklara fetva gerek

O tarikat er olana dava gerek

Seherlerde kalkıp taat eyleyesim gelir" (Yesevî, 2015, 74/119).

"Tarikatın lezzetinden tadan kişi

Dünyasını din yolunda satan kişi

Gece-gündüz gözde yaşı akan kişi

Bu dünyanın değerini ne zaman bilir?" (Yesevî, 2015, 136/215).

Tasavvufta zühd hayatı ile Allah'a yönelip ahiret için çalışmak maksadıyla dünyadan yüz çevirmek kastedilmektedir (Kuşeyrî, 1409/1989, s.218-223). Dolayısıyla zühd hayatını tercih eden kişi mala sahip olsa da gönlünde mal ve mülk sevgisine yer vermez. Nefsinin dünyevi arzularına kapılmadan ibadete yoğunlaşır. Nitekim Kur'an-ı Kerim'de "De ki, dünya metaı azdır. Ahiret, Allah'a karşı gelmekten sakınan kimse için daha hayırlıdır." (Nisâ, 4/77) ayeti ile insanların dünyaya karşı zahit olmaları tavsiye edilmiştir (Kuşeyrî, 1409/1989, s.218-219; Serrâc, 1380/1960, s.72-73; Kelâbâzî,

1413/1993, s.109-110). Ahmed Yesevî'nin zühd hayatı hakkındaki düşüncesinin tasavvuftaki genel zühd anlayışla aynı doğrultuda olduğu anlaşılmaktadır. Tarikatla ilgili ortaya koyduğu uygulamaların şeriata ve sünnete uygunluğuna önem vermiştir.

c. Hakikat

Hakikat sözlükte, kesin, gerçek, bir şeyin aslı ve mahiyeti gibi manalara gelmektedir (İbn Manzûr, 2005, 5/801; Cürcânî, 1985, s.94). Tasavvuf ıstılahında ise, kişinin kendi sıfatlarının Hakk'ın sıfatlarında yok olması ve fıkıh-ı bâtın anlamındadır. Başka bir deyişle Hz. Âdem'den (a.s.) kıyamete kadar "değişmeyen hükümler" demektir. Ayrıca hakikat kavramı, tasavvuf anlamında da kullanılmıştır. Bu itibarla hakikat ilmi tasavvuf; şeriat ilmi ise fıkıh kabul edilemiştir (Hucvîrî, 2010, s.440; Uludağ, 2005, s.153).

Şeriat ve hakikat kavramının birbiriyle olan ilişkisi çerçevesinde şeriatın ubüdiyyete yani kulluğa ve ibadete sınıksız sarılmak anlamında bir emir, hakikatin ise, ulûhiyeti temaşa etmek olduğu kaynaklarda geçmektedir. Bu bağlamda şeriata bağlı olmayan hakikat bâtil olduğu gibi, hakikatin desteklemediği ve tasdik etmediği şeriat da makbul değildir. Şeriat halka mükellefiyet yükleme fonksiyonu icra ederken, hakikat Hakk'ın kâinat hakkındaki tasarrufunu ve idaresini bildirme fonksiyonunu ifade etmektedir. Bu durumda şeriat Allah'a ibadet etme yani emirleri yerine getirmektir. Hakikat ise O'nu müşahede etme yani Allah'ın kazasını, kaderini, gizlediği ve açıkladığı şeyi görebilmektir. Özet bir ifade ile şeriat hakikatin dış yüzü, hakikat ise o şeriatın iç yüzüdür. Yani şeriat ağaç, hakikat ise onun meyvesidir (Kuşeyrî, 1409/1989, s.168; Uludağ, 2005, s.153).

Ahmed Yesevî tasavvuf ıstılahında fıkıh-ı bâtın ve tasavvuf anlamında da kullanılan ve kişinin kendi sıfatlarının Hakk'ın sıfatlarında yok olması şeklinde ifade eden hakikatin insan tarafından bilinmesine vurgu yapar. Hakikati bilmenin önemini Hikmet'lerde şöyle ifade eder:

"Hakikat bilmeyen insan değildir"

Biliniz hiçbir şeye benzemezdir" (Yesevî, 2015, 36/67).

İnsanın zâhirî ve bâtınî olmak üzere iki yönü vardır. Zâhirî yönünü beden teşkil ederken bâtınî yönünü ise ruh teşkil etmektedir (Çerhî, 1375, s.150; Haksever, 2009, s.234). İnsanın hakikati Rahmânî nefesten meydana gelmektedir. Dolayısıyla kendi varlığının hakikatini bilen insan, kendisinde zuhur eden Rahmânî nefesi yani Rabbini de zarurî olarak bilir (Küçük, 2011, s.31).

Ahmed Yesevî'nin hakikati bilmeyen kişinin insanlık vasfını taşımadığını ifade etmesi, insanın zâhirî yönünden ziyade hakikatini oluşturan bâtınî

yönüyle ilgilidir. Zira hakikatini bilen insan, Rabbini bilir ve insan-ı kâmil olma yolunda ilerler.

Ahmed Yesevî hakikat ilminde Allah'ın dışındakilere yönelmenin haram olduğunu ifade eder. Hikmet'lerde bu hususu şöyle dile getirir:

"Hakikatte haramdır bir Allah'dan başkası"

"Öyle olmadan âşıklar cemâl arzu eylesin" (Yesevî, 2015, 90/146).

Tasavvufî düşüncede hakikat konusunda sûfilerin benzer düşüncelere sahip oldukları görülmektedir. Cüneyd-i Bağdadî (ö.297/909)'ye hakikat nedir? diye sorulduğunda "Allah'ı hatırlamak, sonra şunu bunu bırakmaktır." şeklinde cevap vermiştir. Yani sadece Allah'a yönelmektir (Serrâc, 1996, s.219). Yesevî ve Cüneyd'in ifadesinden anlaşıldığı üzere insanın Allah'a gerçek manada kulluk vazifesini yapması ve O'nun dışında hiçbir varlığa yönelmemesi kulluğun gereğidir. Nitekim Ruveym (ö.303/915-16) "Emir ve komutayı nefisinden alıp Allah'a teslim ettiği, kendisinde güç ve kuvvet görmediği, her şeyin O'na ait ve O'nunla olduğunu bildiği zaman" insanın gerçek manada ubûdiyyet derecesine ulaşacağını ifade etmiştir (Serrâc, 1996, s.219).

Ahmed Yesevî, Divan-ı Hikmet'te hakikat kavramı ile ilgili olarak hakikatin aşkla ilişkisinden bahsetmiştir. Râbia el-Adeviyye (ö.185/801(?)) ile başlayan aşk motifli tasavvuf anlayışı Yesevî'de de yoğun bir şekilde görülmektedir. Aşk "şiddetli ve aşırı sevgi; bir kimsenin kendisini tamamen sevdiğine vermesi, sevgilisinden başka güzel görmeyecek kadar ona düşkün olması" gibi manaları ifade eder (İbn Manzûr, 2005, 5/984).

Sevgi kelimesi çoğunlukla hub ve muhabbet kelimeleri ile ifade edilmiştir. İlk dönem zâhid ve sûfileri aşk kelimesinin daha ziyade beşerî sevgi anlamı taşınması sebebiyle, aşk yerine muhabbet tabirini kullanmayı tercih etmişlerdir (Uludağ, 1991, s.11). İlk dönem tasavvuf kaynaklarında Allah'a duyulan sevgi anlamında aşk yerine muhabbet kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Kuşeyrî, Hucvîrî, Kelâbâzî (ö.380/990) gibi ilk dönem müellif sûfilerin eserlerinde sevgi anlamında muhabbet kavramı kullanılmış ve kavramla ilgili birçok tanımlama yapılmıştır (Kuşeyrî, 1409/1989, s.518-530; Kelâbâzî, 1413/1993, s. 128-129; Hucvîrî, 2010, s.366-376). Birkaç örnek vermek gerekirse Kuşeyrî muhabbeti "sevenin sevdiğini, elinde ve çevresinde bulunan her şeye tercih etmesi", "kalbin Rabbinin muradına boyun eğmesi" (Kuşeyrî, 1409/1989, s.521) şeklinde tarif etmiştir. Ancak daha sonraki dönem sûfileri aşk kavramını kullanmaya başlamışlardır. "İman edenler Allah'ı daha şiddetle severler." (Bakara, 2/165). Tasavvuf ehlinin ayetteki "şiddetli sevgi" ifadesini aşk olarak telakki etmesi kavramın

sûfler tarafından yaygın bir şekilde kullanılmasına vesile olmuştur (Gürer, 2017, s.16).

Tasavvufta aşk, ilâhî ve beşerî olmak üzere ikiye ayrılmış, ilâhî aşka genellikle "hakiki aşk", beşerî aşka da "mecazî" denilmiştir (Uludağ, 1991, s.11). Ahmed Yesevî de aşka tabirini kullanır ve ona göre de hakiki aşk Allah aşkıdır. Gerçek âşıkların ilahî aşkı yani Allah aşkını yaşamalarından dolayı varlık hiyerarşisinde bir kıymet/değer ifade ettiklerini belirtir. Hikmet'lerde bu hali şöyle ifade etmektedir:

"Dost dileyen o bostanda karar kılmaz

Hakikatli âşıkları aşksız olmaz

Gönül mülkünü verse ona göze iliştiirmez

Takva kılar içer nebat şerbetinde" (Yesevî, 2015, 176/283).

Ahmed Yesevî hakiki âşıkların aşkı yüce bir ideal, büyük bir dava olarak gördüklerini ifade eder. Gerçek âşğın canından geçtiğini, nefsinin ölü olduğunu belirtir. Seven sevdiği uğruna canından geçerse hakiki âşıktır. Sevgilisi uğruna ölümü göze alamayan hakiki âşık değildir. Hakikatli âşğın hali Hikmet'lerde şöyle dile getirilmiştir:

"Hakikatlı âşıkların nefsi ölü

Üç yüz altmış dört, yüz kırk dört bütün beden

Sözü tatlı, huyu ve şuurı yüz bin türlü

Bu dünyayı değersiz paraya satar dostlar" (Yesevî, 2015, 84/138).

Ahmed Yesevî tasavvufta nefsi terbiye metodu olan riyazet eğitimine dikkat çekmiş ve gerçek âşıkların Allah'ın cemalini görebilmek için gece-gündüz az uyku ile yetindiklerini belirtmiştir. Gerçek âşğın vasfı nefsinin arındırılmış olmak ve riyazetin unsurları yerine getirmektir. Bunlar manevî yönden tekâmül etmek isteyen dervişi eğiten prensiplerdir. Yesevî bunları bizzat kendi hayatında uygulamış ve gerçek âşğın vasfı olarak telakki ederek Hikmet'lerinde zikretmiştir.

"Cemâlini görmek olmaz gece gündüz uyuyup

Temiz aşkını ele almadan, olmaz yürüyüp

Hakikatın deryasının tehlikeleri çok

Divan-ı Hikmet'teki beyitlerde genel olarak dikkat çeken husus müridin hakikat mertebesine vasıl olabilmesi için kendisini tecrit etmesi gerekliliğidir. Bundan dolayı Yesevî şeriat makamında dünyayı, tarikat makamında da canı terk etmeyi dile getirmiştir (Yılmaz, 1993, s.24). Burada dünyayı ve canı terk etmeyi kısaca değerlendirmek gerekirse dünyayı terkten maksat dünya sevgisini, ona bağlılığı ve yönelmeyi terk etmektir. Canı terkten maksat ise insanın nefsinin istek ve arzularından vazgeçip Allah'a yönelmesidir.

Sonuç

“Pîr-i Türkistan” olarak da bilinen Ahmed Yesevî, hem Tasavvuf Tarihi'nde hem de Türk Tarihi'nde önemli bir yere sahip mutasavvıf ve şairdir. Türklerin dinî ve tasavvufî hayatının şekillenmesinde çok önemli tesiri olmuştur.

Yesevî'nin İslâmî ilimlere vukufiyeti, züht ve takvasıyla Türklerin arasında İslâmiyet'in ve tasavvufî hayatın yayılmasındaki rolü çok büyük önem arz eder. Adına nispet edilen Yeseviyye, bir Türk tarafından Türklerin yaşadığı bölgede neş'et etmesi yönüyle Tasavvuf Tarihi'nde önemli bir konuma sahiptir. Yesevî'nin tasavvuf yolu ve düşünceleri bizzat kendisinin irşad faaliyetleri, kendisinden sonra da halifeleri ve müridleri vasıtasıyla Orta Asya'nın geniş bir bölgesinde etkili olmuştur. Tarikatı talebeleri vasıtasıyla diğer bölgelerin tasavvufî hayatına tesir etmiştir.

Ahmed Yesevî'nin “hikmet” adı verilen şiirlerinin toplandığı eseridir. Zâhir ve bâtın ilmine vakıf olan Yesevî, İslâm'ın esaslarını, şeriat hükümlerini, tarikatının âdap ve erkânını çevresindeki Türk dervişlere öğretmek amacıyla halk edebiyatı tadında, hece ve aruz vezniyle Türkçe şiirler söylemiştir. Şiirler vesilesiyle dinî hayatı, tasavvuf yolu, düşüncesi ve fikirleri en uzaktaki Türk topluluklarına ulaşma imkanı bulmuştur. Bu hikmetleri etrafında toplananları irşad etme niyetiyle seyr u sülûk sürecinde bir eğitim metodu olarak kullanmıştır. Hikmet temelli bu usulü kendisinden sonra da bu coğrafyada devam ettiren mutasavvıf ve şairlere rastlamak mümkündür. Hikmetlerde tasavvufî hâl ve makamları konu edinen birçok şiir vardır.

Ahmed Yesevî “Divân-ı Hikmet”te şeriat, tarikat ve hakikati, İslâm'ın esaslarından taviz vermeden mezcetmiştir. Bu, onun İslâm şeriatına ve Hz. Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı olduğunu gösterir. Hikmetlerin temel amacı bir taraftan şeriat ahkâmını ve Ehl-i sünnet akidesini öğretmek diğer taraftan da tarikat âdap ve erkânını telkin etmektir. Hikmetlerde dinî-tasavvufî unsurların yanı sıra amelî ahlâk ve sosyal düzenle ilgili konular da işlenmiştir.

Ahmed Yesevî; dinin emir ve nehiyelerini yani şeriatı dikkate almadan uygulanmak istenen tasavvufî hayatı kesinlikle kabul etmez. Bu düşüncede olan kişileri şiddetli bir şekilde tenkit eder. Sistematik tasavvuf anlayışında şeriat ilk makamdır. Tarikat ve hakikat makamlarının şeriat temeli üzerine inşa edilmesi zorunluluktur. Çünkü bu alanlar birbirinden bağımsız olarak düşünülemez.

Şeriat, tarikat ve hakikat makamlarının ilişkilerini hikmetlerde didaktik tarzda geniş bir şekilde izah etmiş ve bu yolların hepsinin şeriata çıktığını vurgulamıştır. Bu alanlar arasında aşamaların olduğunu belirtmiştir.

Kısaca ifade etmek gerekirse şeriat kulluğa sarılmaktır. Ehl-i iman olabilmenin şartı şeriattır. Hakikate ulaşmanın temeli, şeriatın emirlerine uyma ve tarikat yolundan yani seyr u sülûk eğitimin geçmeye bağlıdır. Tasavvuf ve tarikat yolunu edepten ibaret gören Yesevî; mürşidin gerekliliğine vurgular. Mürşitten kerametın zuhur edebileceğini de belirtir. Tarikat ve hakikat makamlarına vasil olmanın ölçüsünün şeriat olduğuna dikkat çekmesi tasavvufî düşüncenin doğru anlaşılıp yaşanması açısından önemlidir.

Kaynakça / Reference

- Âsım Efendi, (1304). *Kâmûs Tercemesi*, İstanbul: I-IV.
- Aşkar, Mustafa, (1993). "Ahmed Yesevî ve Tasavvuf Anlayışı", *Diyanet İlmî Dergi*, Cilt 29 (4) s.49-62.
- Aşkar, Mustafa, (1998). *Niyazî-i Mısırî ve Tasavvuf Anlayışı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aşkar, Mustafa, (2015). *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, İstanbul: İz Yayınları.
- Bardakçı, Mehmet Necmeddin, (2016). *Doğuştan Günümüze Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Başer, Hacı Bayram, (2017). *Şeriat ve Hakikat*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, (1999). *Sahîhu'l-Buhârî*, Riyad: Daru's-Selam.
- Cebecioğlu, Ethem, (2014). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları.
- Cürçânî, Ali b. Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, (1985). *Kitâbu't-Ta'rifât*, Beyrut.

el-Çerhî, Ya'kûb b. Osman b. Mahmûd el-Gaznevî, (1375). *Neynâme*, haz.: Halilullah Halîlî, Tahran.

el-Kelâbâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshak, (1413/1993). *et-Taarruf li-Mezhebi Ehli't-Tasavvuf*, haz: Ahmed Şemsüddin, Beyrut: Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye.

el-Mekkî, Ebû Tâlib, (2011). *Kâtu'l-Kulûb*, (Kalplerin Azığı), çev.: Yakub Çiçek-Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yayınları, I-IV.

el-Yeşrûtiyye, Fâtîmetü'ş-Şâzeliyye el-Haseniyye, (1953). *Rihletü ile'l-Hak*.

et-Tehânevî, Muhammed b. A'lâ b. Ali, (ty.). *Keşşâfu Istilahâti'l-Fünûn*, Beyrut: Daru Sadr, I-IV.

Gazâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed, (ty.). *İhyâ'u Ulûm'id-Din*, Aldullah el-Halidî, Cilt 4, Beyrut: Daru'l-Erkam.

Gümüşhânevî, Ahmed Ziyâüddîn, (1298/1880). *Kitâbu Câmi'i'l-Usûl fi'l-Evliya ve Envâ'ihim ve Kelimâti's-Sûfiyye*, Mısır.

Gürer, Betül, (2017). "Ahmed Yesevî'nin Dîvan-ı Hikmet'i Ekseninde Tasavvufi Düşüncede İlahi Aşk", *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, Ankara: (80), s.15-39.

Haksever, Ahmet Cahid, (2009). *Ya'kûb- Çerhî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Haksever, Ahmet Cahid, (2015). *Tasavvufa Dair Güncel Meseleler*, Ankara:

Hucvîrî, Ali b. Osman Cüllâbî, (2010). *Keşfu'l-Mahcûb*, (Hakikat Bilgisi), haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem, (2005). *Lisanü'l-Arab*, Beyrut: 2005, I-X.

İz, Mahir, (1969). *Tasavvuf*, İstanbul: Rahle Yayınları.

Kartal, Abdullah, (2015). *Tasavvufun Oluşumu Şeriat-Hakikat İlişkisi*, Bursa: Emin Yayınları.

Kâşânî, Abdürrezzâk, (1426/2005). *Letâ'ifü'l-lâm fi İşârâtı Ehli'l-ilhâm*, Kahire.

Kâşânî, Kemaleddîn Abdurrezzâk, (1981). *Istilahâtu's-Sûfiyye*, tahk.: Muhammed Kemal İbrahim, Kahire.

Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin, (1409/1989). *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, tahk.: Abdulhalim Mahmud, Kahire.

Küçük, Osman Nuri, (2011). *Fusûsu'l-Hikem ve Mesnevî'de İnsan-ı Kâmil*, İstanbul: İnsan Yayınları.

Necmeddîn-i Kübrâ, (1996). *Usûlu Aşere, Risâle İle'l-Hâim, Fevâihu'l-Cemâl, (Tasavvufî Hayat)*, haz: Mustafa Kara, İstanbul: Dergah Yayınları.

Serrâc, Ebû Nasr Tûsî, (1380/1960). *el-Lüma'*, tahk.: Abdulhalim Mahmud, Mısır: Daru'l-Kutübi'l-Hadise.

Serrâc, Ebû Nasr Tûsî, (1996). *el-Lüma' (İslâm Tasavvufu)*, haz.: Hasan Kamil Yılmaz, İstanbul: Erkam Yayınları.

Sülemî, Ebu Abdurrahman, (1949). *Tabakâtu's-Sufiyye*, Kahire.

Sülemî, Ebu Abdurrahman, (1968). "el-Fark Beyne İlmi'ş-Şeria ve'l-Hakika", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev.: Süleyman Ateş, Cilt 16, Ankara: s. 219.

Taftazânî, Sa'düddîn, (2016). *Şerhu'l-Akâid, (Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi)*, haz.: Süleyman Uludağ, İstanbul: Dergah Yayınları.

Tosun, Necdet, (2013). "Yeseviyye", *DİA.*, İstanbul: Cilt 43, s.487-490.

Uludağ, Süleyman, (1988). "Âdâbü'l-Mürîd", *DİA.*, İstanbul: Cilt 1, s.336-337.

Uludağ, Süleyman, (1991). "Aşk", *DİA.*, İstanbul: Cilt 4, s.11-17.

Uludağ, Süleyman, (1994). "Dünya", *DİA.*, İstanbul: Cilt 10, s.22-25.

Uludağ, Süleyman, (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Vicdânî, Sadık, (1995). *Tomâr-ı Turuk-ı Aliyye (Tarikatler ve Silsileri)*, haz.: İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Yesevî, Hoca Ahmed, (2015). *Divân-ı Hikmet*, haz.: Hayati Bice, İstanbul: H Yayınları.

Yılmaz, Ali, (1993). "Ahmed-i Yesevî'nin Hikmetleri İle Yûnus Emre'nin Şiirlerinde Tasavvufî Muhteva Benzerlikleri", *Diyanet İlmi Dergi*, Ankara: Cilt 29, (4), s.17-33.

Yılmaz, Hasan Kamil, (2014). *Tasavvufî Hayat*, İstanbul: Erkam Yayınları.

